

IB107 Vyčísitelnost a složitost

opakování, Turingovy stroje a redukce,
Postův korespondenční problém

Jan Strejček

Fakulta informatiky
Masarykova univerzita

■ funkce $f : \mathbb{N}^k \rightarrow \mathbb{N}$ je **vyčíslitelná** když

■ funkce f je **totálně vyčíslitelná**, je-li vyčíslitelná a $dom(f) = \mathbb{N}^k$

- pro každé $k > 0$ lze všechny vyčíslitelné funkce typu $f^{(k)} : \mathbb{N}^k \rightarrow \mathbb{N}$ “očíslovat” jako

$$\varphi_0^{(k)}, \varphi_1^{(k)}, \varphi_2^{(k)}, \dots$$

tak, aby platily

1 věta o numeraci

2 věta o parametrizaci

vyčíslitelné vlastnosti množin

- množina $A \subseteq \mathbb{N}^k$ je **rekurzivní**, je-li její charakteristická funkce $\chi_A : \mathbb{N}^k \rightarrow \mathbb{N}$ vyčíslitelná, kde

- množina $A \subseteq \mathbb{N}^k$ je **rekurzivně spočetná (r.e.)**, pokud $A = \text{dom}(f)$ pro nějakou vyčíslitelnou funkci $f : \mathbb{N}^k \rightarrow \mathbb{N}$

- problém zastavení K

- doplněk problému zastavení (**problém nezastavení**) \bar{K}

numerace r.e. množin a uzávěrové vlastnosti

- pro každé $k > 0$ lze všechny r.e. podmnožiny \mathbb{N}^k “očíslovat” jako

$$W_0^{(k)}, W_1^{(k)}, W_2^{(k)}, \dots$$

	třída rek. množin	třída r.e. množin
\cup, \cap aplikované na relace stejné arity		
doplňěk		
kartézský součin \times		
projekce		
řez		
vzor při tot. vyčíslitelném zobrazení		
vzor při vyčíslitelném zobrazení		
obraz při (tot.) vyčíslitelném zobrazení		

- věta o projekci

- 1. Riceova věta

- 2. a 3. Riceova věta

$$A \leq_m B$$

- 1 B je rekurzivní $\implies A$ je rekurzivní
- 2 A není rekurzivní $\implies B$ není rekurzivní
- 3 B je rekurzivně spočetná $\implies A$ je rekurzivně spočetná
- 4 A není rekurzivně spočetná $\implies B$ není rekurzivně spočetná

množiny a problémy: přehled terminologie

problém	množina
Má objekt O vlastnost V ?	$A = \{\langle O \rangle \mid O \text{ má vlastnost } V\} \subseteq \mathbb{N}$
je rozhodnutelný	A je rekurzivní , tj. χ_A je totálně vyčíslitelná, tj. \exists program rozhodující $x \in A$?
je nerozhodnutelný	A není rekurzivní
je částečně rozhodnutelný neboli semirozhodnutelný	A je rekurzivně spočetná , tj. $A = \text{dom}(f)$ pro nějakou VF f , tj. \exists program, který zastaví jen na vstupech z A , tj. \exists program, který generuje A
je rozhodnutelný \iff je částečně rozhodnutelný a jeho doplněk taky	A je rekurzivní \iff A je rekurzivně spočetná a její doplněk taky

Definice (Turingův stroj)

(Deterministický) Turingův stroj (Turing Machine, TM) je devítice
 $\mathcal{M} = (Q, \Sigma, \Gamma, \triangleright, \sqcup, \delta, q_0, q_{acc}, q_{rej})$, kde

- Q je konečná množina, jejíž prvky nazýváme *stavy*,
- Σ je konečná množina, tzv. *vstupní abeceda*,
- Γ je konečná množina, tzv. *pracovní abeceda*, $\Sigma \subseteq \Gamma$,
- $\triangleright \in \Gamma \setminus \Sigma$ je *levá koncová značka*,
- $\sqcup \in \Gamma \setminus \Sigma$ je symbol označující *prázdné políčko*,
- $\delta : (Q \setminus \{q_{acc}, q_{rej}\}) \times \Gamma \rightarrow Q \times \Gamma \times \{L, R\}$
je *totální přechodová funkce*,
- $q_0 \in Q$ je *počáteční stav*,
- $q_{acc} \in Q$ je *akceptující stav*,
- $q_{rej} \in Q$ je *zamítající stav*.

Turingův stroj

Dále požadujeme, aby pro každé $q \in Q \setminus \{q_{acc}, q_{rej}\}$ existoval $p \in Q$ takový, že $\delta(q, \triangleright) = (p, \triangleright, R)$ (tj. nelze sjet hlavou z pásky ani přepsat \triangleright).

Notace: $\sqcup^\omega = \sqcup \sqcup \sqcup \sqcup \sqcup \sqcup \dots$

Definice (konfigurace Turingova stroje)

Konfigurace Turingova stroje je trojice $(q, z, n) \in Q \times \{y \sqcup^\omega \mid y \in \Gamma^*\} \times \mathbb{N}$, kde

- q je stav,
- $y \sqcup^\omega$ je obsah pásky,
- n značí pozici hlavy na pásce.

Počáteční konfigurace pro vstup $w \in \Sigma^*$ je trojice $(q_0, \triangleright w \sqcup^\omega, 0)$.

Akceptující konfigurace je každá trojice tvaru (q_{acc}, z, n) .

Zamítající konfigurace je každá trojice tvaru (q_{rej}, z, n) .

Definice (krok výpočtu)

Na množině všech konfigurací stroje \mathcal{M} definujeme binární relaci

krok výpočtu $\vdash_{\mathcal{M}}$ jako

$$(p, z, n) \vdash_{\mathcal{M}} \begin{cases} (q, z', n+1) & \text{pokud } \delta(p, z_n) = (q, b, R) \\ (q, z', n-1) & \text{pokud } \delta(p, z_n) = (q, b, L) \end{cases}$$

kde z_n je n -tý znak z (příčemž z_0 je nejlevější znak z) a z' vznikl ze z nahrazením znaku z_n znakem b .

Definice (výpočet)

Výpočet TM \mathcal{M} na vstupu w je maximální (konečná nebo nekonečná) posloupnost konfigurací K_0, K_1, K_2, \dots , kde K_0 je počáteční konfigurace pro w a $K_i \xrightarrow{\mathcal{M}} K_{i+1}$ pro všechna $i \geq 0$.

- stroj \mathcal{M} **akceptuje** slovo w , právě když výpočet \mathcal{M} na w je konečný a jeho poslední konfigurace je akceptující
- stroj \mathcal{M} **zamítá** slovo w , právě když výpočet \mathcal{M} na w je konečný a jeho poslední konfigurace je zamítající
- stroj \mathcal{M} pro vstup w **cyklí**, právě když výpočet \mathcal{M} na w je nekonečný
- **jazyk akceptovaný** strojem \mathcal{M} definujeme jako množinu $L(\mathcal{M}) = \{w \in \Sigma^* \mid \mathcal{M} \text{ akceptuje } w\}$

Věta

Pro každý vícepáskový Turingův stroj existuje (jednopáskový) Turingův stroj akceptující stejný jazyk.

Definice 4.8 (nedeterministický Turingův stroj)

Nedeterministický Turingův stroj \mathcal{M} je definován stejně jako det. TM s výjimkou přechodové funkce δ , která je definována jako totální funkce $\delta : (Q \setminus \{q_{acc}, q_{rej}\}) \times \Gamma \rightarrow 2^{Q \times \Gamma \times \{L, R\}}$.

- většina pojmů se definuje stejně jako u deterministického TM
- v definici kroku výpočtu $\vdash_{\mathcal{M}}$ píšeme $(q, b, R) \in \delta(p, z_n)$ namísto $\delta(p, z_n) = (q, b, R)$ a podobně pro (q, b, L)
- stroj \mathcal{M} **akceptuje** slovo w , právě když existuje výpočet \mathcal{M} na w , který je konečný a jeho poslední konfigurace je akceptující

Věta 4.9

Pro každý nedeterministický TM existuje deterministický TM akceptující stejný jazyk.

Věta 4.20

Jazyk L je *rekurzivně spočetný* neboli *r.e.* (tj. generovaný gramatikou typu 0) \iff L je akceptovaný nějakým Turingovým strojem.

Definice (úplný Turingův stroj, rekurzivní jazyk)

Turingův stroj se nazývá *úplný*, je-li každý jeho výpočet konečný (akceptující nebo zamítající). Jazyk se nazývá *rekurzivní*, pokud je akceptovaný nějakým úplným Turingovým strojem.

Terminologie

- (obecný) TM \mathcal{M} **akceptuje/rozpoznává/přijímá** jazyk $L(\mathcal{M})$
- úplný TM \mathcal{M} **rozhoduje** jazyk $L(\mathcal{M})$

uzávěrové vlastnosti rekurzivních a r.e. jazyků

	třída rek. jazyků	třída r.e. jazyků
\cup, \cap		
zřetězení, mocniny (pozitivní) iterace		
doplňěk		

Věta 4.17

Jazyk L je rekurzivní, právě když jsou jazyky L a \bar{L} r.e.

- každý TM \mathcal{M} lze zakódovat do řetězce $\langle \mathcal{M} \rangle \in \{0, 1\}^*$
- každé slovo w lze zakódovat do řetězce $\langle w \rangle \in \{0, 1\}^*$
- dvojice (\mathcal{M}, w) lze zakódovat jako $\langle \mathcal{M}, w \rangle = \langle \mathcal{M} \rangle \# \langle w \rangle$

Věta

Existuje *univerzální Turingův stroj* \mathcal{U} , který dokáže simulovat libovolný zadaný TM na zadaném vstupu w :

$$\mathcal{U} \text{ akceptuje } \langle \mathcal{M}, w \rangle \iff \mathcal{M} \text{ akceptuje } w$$

problém zastavení (halting problem)

Definice (problém zastavení)

Problém zastavení je problém rozhodnout, zda daný TM \mathcal{M} má na daném slově w nad jeho vstupní abecedou konečný výpočet. Problém ztotožníme s jazykem

$$HALT = \{ \langle \mathcal{M}, w \rangle \mid \mathcal{M} \text{ je TM a výpočet } \mathcal{M} \text{ na } w \text{ je konečný} \}.$$

Věta

Problém zastavení je částečně rozhodnutelný.

Věta 5.6

Problém zastavení je nerozhodnutelný.

- obsah pásky jednopáskového deterministického Turingova stroje po skončení výpočtu lze vnímat jako jeho výstup
- pokud stroj \mathcal{M} na vstupu w zastaví s obsahem pásky $\triangleright y \sqcup^\omega$ (kde y nekončí na \sqcup), pak y je jeho **výstupem** značeným $\mathcal{M}(w)$

Definice ((totálně) vyčíslitelná funkce)

Funkce $f : \Sigma^ \rightarrow \Phi^*$ je **vyčíslitelná**, pokud existuje TM \mathcal{M} , který zastaví právě na vstupech z $\text{dom}(f)$ a pro každé slovo $w \in \text{dom}(f)$ platí $\mathcal{M}(w) = f(w)$.*

*Funkce je **totálně vyčíslitelná**, pokud je vyčíslitelná a totální.*

Definice 5.7 (m -redukce)

Nechť $A \subseteq \Sigma^*$ a $B \subseteq \Phi^*$ jsou jazyky. Řekneme, že A se m -redukuje na B , píšeme $A \leq_m B$, právě když existuje totálně vyčíslitelná funkce $f : \Sigma^* \rightarrow \Phi^*$ taková, že

$$w \in A \iff f(w) \in B.$$

Funkci f nazveme **redukcí** A na B .

Věta 5.8

Nechť $A \subseteq \Sigma^*$ a $B \subseteq \Phi^*$ jsou jazyky a $A \leq_m B$.

- 1 B je rekurzivní $\implies A$ je rekurzivní
- 2 B je rekurzivně spočetný $\implies A$ je rekurzivně spočetný

Definice (problém akceptování)

Problém akceptování je problém rozhodnout, zda daný TM \mathcal{M} akceptuje dané slovo w nad jeho vstupní abecedou. Problém ztotožníme s jazykem

$$ACC = \{ \langle \mathcal{M}, w \rangle \mid \mathcal{M} \text{ je TM a } \mathcal{M} \text{ akceptuje } w \}.$$

Věta 5.3

Problém akceptování je nerozhodnutelný.

Důkaz: $HALT \leq_m ACC$

HALT \leq_m *ACC*:

HALT = $\{\langle \mathcal{M}, w \rangle \mid \mathcal{M} \text{ je TM a výpočet } \mathcal{M} \text{ na } w \text{ je konečný}\}$

ACC = $\{\langle \mathcal{M}, w \rangle \mid \mathcal{M} \text{ je TM a } \mathcal{M} \text{ akceptuje } w\}$

Platí také *ACC* \leq_m *HALT* a tudíž *HALT* \equiv_m *ACC*.

Definice (Postův systém)

Postův systém P nad abecedou Σ je konečná množina dvojic

$$P = \left\{ \left[\begin{array}{c} \alpha_i \\ \beta_i \end{array} \right] \mid \alpha_i, \beta_i \in \Sigma^*, 1 \leq i \leq n \right\}.$$

Řešením systému P je konečná neprázdná posloupnost přirozených čísel i_1, i_2, \dots, i_k taková, že $1 \leq i_j \leq n$ a

$$\alpha_{i_1} \alpha_{i_2} \dots \alpha_{i_k} = \beta_{i_1} \beta_{i_2} \dots \beta_{i_k}.$$

Příklad:

$$P = \left\{ \left[\begin{array}{c} c \\ abc \end{array} \right], \left[\begin{array}{c} ca \\ b \end{array} \right], \left[\begin{array}{c} a \\ ca \end{array} \right], \left[\begin{array}{c} ab \\ a \end{array} \right] \right\}$$

Postův korespondenční problém (PCP)

Definice (Postův korespondenční problém (PCP))

Postův korespondenční problém (PCP) je problém rozhodnout, zda má Postův systém P nějaké řešení.

$$PCP = \{\langle P \rangle \mid P \text{ je Postův systém, který má nějaké řešení}\}$$

Definice (iniciální Postův korespondenční problém (inPCP))

Iniciální Postův korespondenční problém (inPCP) je problém rozhodnout, zda má Postův systém P řešení začínající číslem 1.

$$inPCP = \{\langle P \rangle \mid P \text{ je Postův systém a má řešení začínající číslem 1}\}$$

Věta 5.21

PCP není rozhodnutelný.

Důkaz: Postupně ukážeme $ACC \leq_m inPCP \leq_m PCP$.

inPCP \leq_m *PCP*:

Zkonstruujeme totálně vyčíslitelnou funkci f tak, že $f(\langle P \rangle) = \langle P' \rangle$, kde P' má řešení $\iff P$ má řešení začínající 1.

$$P = \left\{ \left[\frac{ba}{b} \right], \left[\frac{b}{bb} \right], \left[\frac{b}{abb} \right], \left[\frac{bab}{a} \right] \right\}$$

$ACC \leq_m inPCP$:

$\#q_0 \triangleright w\# \triangleright q'w\# \dots \# \triangleright \dots q_{acc} \dots \#$